

Звіт за результатами дослідження «Потреби організацій громадянського суспільства у правовій допомозі».

Зміст

Вступ	2
Цільова група: організації громадянського суспільства, які є отримувачами правової допомоги	4
1. Типологія та зміст питань та проблем правового характеру, з якими стикаються ОГС	5
1.1 «Внутрішньоорганізаційні» юридичні питання/проблеми ОГС	5
1.2 Питання, пов'язані зі здійсненням організаціями статутної діяльності.....	8
2. Шляхи вирішення питань/проблем правового характеру, з якими стикаються ОГС, та проблеми з доступністю правової допомоги.....	13
2.1 Шляхи вирішення питань/проблем правового характеру	13
2.2 Проблеми з доступом до правової допомоги	16
3. Цільова група: громадські активісти, які зазнавали залякувань, погроз, фізичних нападів чи інших форм тиску.	18
4. Цільова група: надавачі послуг з правової допомоги для ОГС (незалежні юристи та адвокати, а також юристи, що працюють в ОГС).....	24
4.1 Зміст основних запитів ОГС на правову допомогу	24
4.2 Галузеві об'єднання юристів, які спеціалізуються на наданні правової допомоги для ОГС.	31

Вступ

Протягом квітня – травня Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва провів 8 фокус групових дискусій та 30 глибинних інтерв'ю зі споживачами та надавачами правової допомоги для організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) в Україні. Метою дослідження було з'ясування потреб ОГС у правовій допомозі, способів вирішення цих проблем (як актуальних, так і потенційно можливих) та перспектив досконалення правового середовища діяльності ОГС в Україні

- З огляду на карантинні обмеження, фокус-групи та інтерв'ю проводилися онлайн на платформі Zoom. У рамках дослідження охоплено декілька основних цільових груп: представники ОГС, які є споживачами правової допомоги (5 фокус-груп та 15 інтерв'ю);
- Громадські активісти (1 фокус-група та 5 інтерв'ю);
- Індивідуальні юристи/адвокати, які надають правову допомогу для ОГС (4 інтерв'ю);
- Юристи, які працюють в ОГС/консультують ОГС на регулярній основі (6 інтерв'ю).

Всього у ФГД взяли участь 44 представники організацій громадянського суспільства різного профілю та з різних регіонів, а в інтерв'ю – 20 представників. Основним критерієм відбору респондентів було обіймання респондентом вищих посад у операційному менеджменті організацій. У фокус-групах та інтерв'ю взяли участь представники організацій такого профілю:

- Правозахисні організації (наприклад, Харківська правозахисна група, Чернігівський центр прав людини, Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії» тощо);
- ОГС, що надають допомогу вразливим групам населення (ГО осіб з інвалідністю «Шляхи до життя», ГО «Наповнене життя», «Карітас Чернівці» тощо);
- Екологічні організації («Еколтава», «Екодія», «Зоозахист», «Бахмат» тощо);
- Благодійні фонди (БФ «Промінь тепла», БФ «Частинка добра», БФ «Жест допомоги», БФ «Фундація Волонтери без кордонів» тощо);
- Організації вимушених переселенців («Добротвор», Об'єднання переселенців «Спільна справа»);
- Аналітичні центри та антикорупційні організації («Львівський регуляторний хаб», Рух «ЧЕСНО», «Центр економічних досліджень та політичних консультацій», ГО «Проти корупції»);
- Молодіжні організації (Молодіжний центр «Paragraph», «Севєродонецька молодіжна рада» тощо);
- Організації, спрямовані на регіональний розвиток, розвиток місцевого самоврядування та долучення громадян у регіонах до громадської активності («Асоціація сприяння самоорганізації населення», «Центр локального розвитку та громадських ініціатив», «Моя громада – мій добробут», Агенція регіонального розвитку Хмельницької області);
- ОГС, що здійснюються проекти у галузі громадського здоров'я («Українська фундація громадського здоров'я», ГО «Життя»).

Регіональний розподіл респондентів

- Четверо юристів-надавачів послуг, які взяли участь у дослідженні, здійснюють свою діяльність у Києві. Ще сім респондентів є працюють у Київській, Хмельницькій, Миколаївській, Запорізькій, Дніпропетровській, Рівненській областях;
- Учасники ФГД та інтерв'ю, які є представниками ОГС-споживачів правової допомоги є представниками наступних регіонів:
  - м. Київ – 9 учасників
  - Західний макрорегіон (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) –10 учасників
  - Центральний макрорегіон (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області) –13 учасників
  - Південний макрорегіон (Миколаївська, Одеська, Херсонська області) – 3 учасників
  - Східний макрорегіон (Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Донецька, Луганська області) – 7 учасників
- Активісти, які взяли участь у дослідженні, здійснюють свою діяльність у м. Києві, Київській, Луганській, Полтавській, Харківській областях. Одна з фокус-груп складалася із мешканців селища Вільхівка на Харківщині, які брали участь у протестах проти розробки піщаного кар'єру поблизу свого селища та які зазнавали нападів з боку власників підприємства, що здійснює розробку кар'єру.

Цільова група: організації громадянського суспільства, які є отримувачами правової допомоги

Ключові висновки:

1. Серед опитаних у форматі фокус груп та інтерв'ю представників ОГС панує думка про те, що найкращу допомогу можуть надати фахівці, які добре обізнані з особливостями роботи громадського сектору. Це відіграє важливу роль у налагодженні довірливих стосунків між клієнтами та надавачами таких послуг.
2. Цікавим напрямком підтримки сталої роботи невеликих, але активних місцевих ОГС може бути правова освіта керівників. Це дозволить їм почуватися впевненіше у стосунках із своїми цільовими групами, органами влади та донорами, більш ефективно розпоряджатися своїм часом та досягати кращих результатів у своїй діяльності. Окрім того, організації, працівники яких мають юридичну освіту, частіше мають змогу забезпечувати свої правові потреби без сторонньої допомоги. Це стосується як забезпечення внутрішньоорганізаційних потреб, так і правових аспектів проектної діяльності.
3. Привертає увагу досвід співпраці ОГС із юридичним факультетом місцевих ВНЗ у низці міст. Інституційна підтримка такого мережування дозволяла б задовольняти попит ОГС на правову підтримку та сприяли б тіснішій інтеграції студентського та викладацького середовища у роботу громадського сектору.
4. Вирішення певних труднощів, з якими стикаються ОГС, вимагає внесення змін до законодавства. Зокрема, окремого типу організацій – аналітичних центрів та надання їм статусу неприбутковості. Також, потребує врегулювання процедура пільгового надання комунального майна ОГС, які займаються наданням важливих соціальних послуг, турбуються про вразливі групи громадян (переселенці, люди з інвалідністю, ветерани)
5. Важливою проблемою є ресурсні проблеми ОГС, які втрачають своїх кадрів, в тому числі й юридичних, через неможливість забезпечити їх конкурентними умовами праці. Тому корисними можуть бути ініціативи з заохочення юристів, які працювали з ОГС, підтримувати зв'язки зі своїми організаціями принаймні на ситуаційній основі. Це ж сприятиме і вирішенню проблеми, згаданій у п. 1, адже на ринку з'являтиметься більше правників, які мають досвід роботи з ОГС.
6. З огляду на ресурсні проблеми із забезпеченням правових потреб ОГС, успішним виглядає досвід підтримки міжнародними донорами окремих проектів, у рамках яких юристи одних ОГС допомагають іншим ОГС забезпечувати їх потреби, як організаційні, так і проектні. Вивчення досвіду подібних конкурсів та їх вдосконалення могло б стати істотним інструментом підсилення спроможності ОГС.

Основна частина

1. Типологія та зміст питань та проблем правового характеру, з якими стикаються ОГС

Типологію правових потреб громадських об'єднань можна умовно розділити на **внутрішньоорганізаційні** та такі, які **пов'язані зі здійсненням організаціями статутної діяльності**. Організаційні потреби стосуються самої організації: розпочинаючи від реєстрації до різних аспектів функціонування організації у правовому полі держави (внесення змін до статутів ОГС після зміни профільного законодавства, укладання цивільно-правових договорів тощо). Коло питань, пов'язаних зі здійсненням організаціями статутної діяльності, є ширшим, та залежить від профілю діяльності організації та регіонального контексту.

1.1 «Внутрішньоорганізаційні» юридичні питання/проблеми ОГС

• Реєстрація організацій та внесення змін до статутів

Учасники інтерв'ю та фокус-груп повідомляли про різний досвід у процесі реєстрації організацій та внесення змін до статутів. Проблеми, з якими стикалися респонденти, стосуються труднощів організації спілкування з державними реєстраторами та суб'єктивних зауважень від них.

«Минулого року ми вносили правки до статуту, переобирали керівні органи і власне їх переоформлювали в Мінюсті. В умовах карантину було дуже важко це зробити. Бо ми не розуміли, як комунікувати з Мінюстом. Ми почали реєстрацію минулого року на початку березня і перереєстрували зміни вже в кінці вересня. Це було дуже багато місяців. Ми, по-перше не могли вийти на зв'язок, коли всі закрилися. Писали на пошту, дзвонили-ніхто не брав слухавку від представників. Дуже довгий був процес, плюс дуже дивна комунікація з представниками. Плюс електронне спілкування - його не існує. Все має відбуватись вживу. Це був дуже великий стрес і добре, що є юристи, які зможуть допомогти в якихось питаннях.» – Респондентка, Полтава

«Ми зареєструвалися досить швидко. У нас 1 листопада установчі збори пройшли, 19 грудня ми були зареєстровані. Там було нам дві відмови. На той момент ми вважали, що це затягнулося, тому що там три дні дається, якщо змін нема, це у 17-му році було три дні на реєстрацію. Але я знаю такі громадські організації, які роками працюють. І їм постійні відмови, вони не можуть зареєструватися.» – Респондентка, Херсонська область

Зі схожими проблемами іноді стикаються організації, які працюють у кількох регіонах, при реєстрації структурних підрозділів:

«Один раз у нас було, коли ми вирішили відкрити офіс у Києві... У нас у статуті і був відокремлений підрозділ, але його треба було зареєструвати. У нас у Харкові ніяк не хотіли реєструвати цей відокремлений підрозділ у Києві. Наш юрист туди ходив неодноразово, і кожного разу щось розповідали якісь безглузді пояснення, чому вони нам відмовляють. Закінчилося це тим, що ми пообіцяли піти до суду, але в цей момент вони дали задню і зареєстрували наш підрозділ відокремлений. Але це тривало майже рік.» – Респондент, Харків

Респонденти висловлювали побажання щодо цифровізації процесу реєстрації та змін до статуту. Це ж було б корисним і в умовах COVID-19, зокрема для організацій, які не мають фізичних офісів та працюють в різних регіонах.

«Перша проблема з якою ми стикнулися - це перереєстрація. Наша організація не має фізичного офісу, відповідно у нас місце реєстрації в одній області, а керівники перебувають в іншій. Для того, щоб нам перереєструвати нам необхідно робити оці дуже громоздкі юридичні дії, щоб з однієї області перевести в іншу область. Хотілося б аби ці зміни для громадських організацій були доступні в "Дії" (в програмі). Ще одна проблема – це проведення загальних зборів. Наша спільнота, точніше, організація - це 196 людей. Щоб провести легітимні збори - треба принаймні 50+1 людей. Це 100 чоловік. Зібрати на сьогоднішній день в умовах пандемії в червоних, жовтих, помаранчевих зон дуже проблематично. По закону ми маємо на кожного члена організації, який присутній на загальних зборах голова має бути там і поставити свій підпис. Якщо ми обираємо голову організації, то мають всі проголосувати і підписатися. На сьогоднішній день це нереально.»
- Респондент, Волинська область.

- **Забезпечення господарської діяльності, соціального підприємництва**

Для деяких організацій лишається актуальним питання укладення різного типу договорів при здійсненні організацією різних типів діяльності. Однак для багатьох ця проблема неактуальна, адже договорами займаються бухгалтери організацій та використовуються шаблонні форми.

«У нас у штаті в команді немає людини, яка має юридичну освіту, на жаль. І дуже часто ми стикаємося навіть з елементарними речами. Як правильно скласти договори, як правильно прокомунікувати з підрядником, якщо виникають якісь спірні питання? Тому дуже часто виходить, що ми звертаємося або по (не чітко) контактах до юристів, які нам допомагають. У нас є конкретний запит і ми зараз дуже часто в команді це проговорюємо, що юридичне обслуговування організації просто необхідно. Але, на жаль, наприклад, під час написання проектів таку статтю в бюджет ми закласти не можемо.» – Респондентка, Івано-Франківськ

«Ми заключаємо багато договорів з підрядниками. І оскільки юриста у нас у штаті не було. І от мені трохи не вистачає цих знань, щоб був правильно складений договір, щоб все було викладено, як потрібно. Так, є шаблони якісь, але це все по шаблону. А правильно це, не правильно – я не знаю.» – Респондентка, Запоріжжя

«Фактично відслідковуємо у договорах, щоб були дотримані вимоги грантодавців, донорів... Але ми не стикалися з якимись такими особливими вимогами, що було необхідно з юридичної точки зору цей договір аналізувати. У нас типові договори.» – Респондентка, Донецька область

Серед фінансових питань респонденти називали також проблему фінансових відносин з закордонними громадянами чи компаніями:

«...Підприємницька неприбуткова діяльність - це одне, але ж зовнішньоекономічна, коли ми запрошуємо спікерів не з України - це коли ми потрапляємо на ПДВ і податок на репатріацію. Коли закупаємо Zoom і Facebook, ми попадаємо на ПДВ і репатріацію. Про ці речі треба говорити. Вони стратегічно також мають вирішуватися. Тому ми сектором маємо боротися, щоб Податковий кодекс змінився.» – Респондент, Харків

Окрім того, недоліком законодавства респонденти називають також зобов'язання ОГС працювати з ФОПами 3-ї групи:

«По законодавству громадська організація може працювати з приватним підприємством, які на третій групі. Ми з другою не можемо працювати. А це дуже незручно. Різні податки, різні, там получається...3 група це податок 5% від отриманих грошей. Друга група - це сталий податок і все». – Респондент, Волинська область

Актуальною є й проблема коректного юридичного оформлення ведення організаціями громадянського суспільства соціального підприємництва для фандрейзингу.

«Зараз до нас звернулася група ініціативної молоді, які хочуть започаткувати і розвивати своє соціальне підприємництво на березі річки Дністер. Звичайно, зі свого боку ми робимо все, що можна. Ми знайшли фінансування, а от з юридичної точки зору, як оформити документацією, як правильно його започаткувати, щоб воно задіяло, нам, звичайно, потрібна допомога.» – Респондентка, Хмельницька область.

«Зараз приміщення має крамничку невелику, яка нагадує кав'ярню для нашої підприємницької діяльності. У нас в статуті прописано що ми можемо здійснювати підприємницьку діяльність, але воно не прописано більш конкретно. Фактично грубо кажучи ми зараз порушуємо закон, бо воно не зареєстровано і не оподатковується, тому приходять податкова питає що це таке, нас закривають, ми сплачуємо штраф. Розумієте, в нас має запрацювати соціальне підприємництво - від цього проєктора та крамнички 20% йде на облаштування самого простору, а 80% має йти на волонтерів, які проводять свої проєкти. Вони їх пропонують, розробляють, і фактично вони цього прибутку вони не відчують. Як це все зробити правильно - ми не знаємо, шуаємо, але не знаємо.» – Респондент, Івано-Франківська область.

- **Регіональний вимір правових проблем, з якими стикаються ОГС**

Окремий тип проблем стосується не загальноукраїнського контексту, а має скоріше регіональний вимір, який зумовлений специфічним станом реалізації державної влади в певному регіоні. Зокрема, респонденти зазначили на наявності дискримінаційних практик стосовно громадських утворень в окремих областях:

«Харківська область є одна з таких знакових у поганому розумінні слова стосовно нерівної практики роботи органів юстиції і фіскальних органів по відношенню до неприбуткових організацій, громадських і благодійних. Дійсно треба відзначити, що в 19 році в Харківській області був один з найбільших показників відмов і зупинок в реєстрації документів на створення, зміни і ліквідацію громадських організацій. І відповідно оці всі болі постійно стікаються у нашу організацію: що ми там не правильно зробили, який у нас документ не той? І це проблема вирішилася, вибачте, тільки того, що 20 року змінився статус обласного управління юстиції на Східноукраїнський. Змінилася керівництво. І процеси ці пішли.» – Респондент, Харківська область.

Це ж стосується не тільки внутрішньоорганізаційних питань, а і здатності організацій ефективно досягати програмних цілей у різних регіонах, де відрізняються інтереси локальних еліт та їх ставлення до ОГС.

«В нас був в.о. мера Олександр Шамота і власне з ним ми нормально і пропрацювали декілька років. Але зараз повернувся Олександр Мамай, і ми розуміємо, що зараз це точно не буде в пріоритеті цієї влади. Ми мали зустріч з його заступником, ну але зараз ні до чого такого не домовились. Поки ми не маємо бажання та часу щось починати робити, знаючи, що містом керує Мамай. ...Але це стосується міста Полтави. Бо якщо навпаки, там облрада-вони дуже відкриті, вони постійно запрошують нас. Пишуть, дзвонять-там є інша сторона, яка навпаки є позитивною.» – Респондентка, Полтава.

- **Оренда комунального майна за пільговими цінами**

Якщо говорити про більш конкретні проблеми, які стосуються організаційного розвитку то можна говорити про проблеми у законодавчому регулюванні, яке часом

позбавляє громадські організації можливості стабільно функціонувати та орендувати комунальне майно за пільговими цінами. Зміна законодавства щодо пільгової оренди комунального майна громадськими організаціями істотно ускладнює для організацій можливість забезпечити фізичне приміщення для своєї роботи, що створює ризики припинення ОГС, які здійснюються соціально важливі функції:

«З серпня минулого року приміщення, в якому знаходиться фонд, який я очолюю, знаходиться без договору. Тобто ми знаходимося у комунальному майні, але ми не маємо договору на все приміщення. Тому що, як говорив пан Ігор, змінилися умови і ми маємо проходити через аукціон, не дивлячись на те, що навіть обласною радою було прийнято те, що нас занесли в перелік соціально важливих для нашої області, але все одно ми маємо проходити через аукціон. І питання не вирішене.» – Респондентка, Житомир.

«Нововведення законодавче для громадських організацій, що тепер пільгова оренда майна і землі для них можлива тільки на загальних засадах. Тобто в Харкові на загальних засадах вона вже давно. А тепер вже законодавчо оренда майна і землі тільки через аукціон. Ніяких пільг для громадських і благодійних організацій, крім тих, які займаються послугами реабілітаційними для атошників, немає. Це зараз це не відчувається. Деякі організації розуміють, що їм просто треба купити щось, а не орендувати, тому що загальний порядок. Але питання буде накопичуватися, тому що організації створюються і думають, що у них є пільга на то, а це не так.» – Респондент, Харків.

- **Невизначеність терміну «аналітичний центр» в українському законодавстві**

Тема правового регулювання діяльності аналітичного центру виникла у розмову з виконавчою директоркою Інституту політичних досліджень та економічних консультацій Оксаною Кузяків. На сьогодні аналітичні центри працюють згідно з законом про громадські об'єднання, що накладає обмеження на організації з точки зору побудови керівних органів.

«Члени вибирають оці керівні органи. Керівні – це дорівнює гаверментс. І відповідно, які затверджують управлінські органи або менеджерські. Але насправді фактично відбувається це не зверху донизу, а фактично зсередини. І якраз обмеження полягає в тому, що от ті, хто займається цим гаверментсом, керуванням, вони ці посади безплатні. І дуже важко знайти адекватних і відповідних людей, які готові були б це зробити.»

1.2 Питання, пов'язані зі здійсненням організаціями статутної діяльності

Питання правового характеру, з якими організації стикаються під час здійснення статутної діяльності варіюються залежно від тематичної спрямованості організацій.

- **Менеджмент комунікації ОГС з органами влади та місцевого самоврядування**

Про потреби ОГС в належному супроводі комунікації з органами влади говорять і надавачі послуг, які часто отримують запит на подібні послуги від ОГС. Громадські організації різного спрямування контактують з органами місцевого самоврядування чи виконавчої влади в інтересах своїх бенефіціарів, але часто стикаються з неналежним виконанням владних суб'єктів Закону про доступ до публічної інформації:

«У нас здебільшого проблеми спілкування і відкритості з нашими державними органами. І безпосередньо з міліцією, прокуратурою, отримання достовірної інформації вчасно. І на запити дедалі частіше не відповідають. Або якщо відповідають, то абсолютно не інформативно. І це є дуже великою проблемою тим більше в нашому регіоні. Коли поліція не відповідає, не надає інформації належної, тоді

доводиться звертатися до юриста з іншої організації. І починати процес з самого початку. Запити і навіть не запити, а скарги на обласний рівень або в міністерство. А це місяць займає часу.» – Респондентка, Донецька область.

«Ми з 2016 року працюємо. На сьогоднішній день у мене вже третій юрист. І я сама минулого року отримала третю освіту юридичну, тому що без неї просто неможливо. В неї включається підготовка звернення, запити, ведення цієї кореспонденції, відслідковування. Що говорили колеги, не надають вчасно відповіді. У нас є кейси, коли ми притягували міністерство до відповідальності за ненадання відповіді. І нам повертали і судові збори, і надавали відповіді. То треба доводити до кінця. І також розкажу, що у нас в штаті є юрист.» Респондентка, Хмельницький.

Іноді респонденти зазначають про потребу у юридичному супроводі комунікації з органами влади не через відмови відповідати, а просто через брак власних знань щодо суті звернень:

«Я би хотіла, щоб спеціаліст спілкувався з органами місцевого самоврядування, з внутрішніми органами поліції і з населенням, консультував нас з приводу того, на що можемо ми вплинути, на що - ні. Тому що ні з тими, ні з тими у нас немає таких вагомих аргументів, ми багато чого не знаємо, а хотілося б все ж таки розмовляти якимось більше з іншої позиції. Тому ми як оті кошенята сліпі. Що нам сказали, ми тому і віримо.» – Респондентка, Київська область

- **Надання правової допомоги при оперативному реагуванні на порушення прав людини**

Правозахисні організації та організації, що працюють з окремими вразливими групами говорять про потребу у правовому супроводі окремих кейсів реагування ad hoc на ті чи інші випадки порушення прав своїх підзахисних. Зокрема, це стосується випадків булінгу в школах, домашнього насильства, коли окрім надання допомоги підзахисному співробітнику ОГС одночасно надають і юридичну допомогу. Це вимагає специфічних знань, що вимагає залучення юристів або навчання роботи у відповідних галузях права співробітників ОГС з не-юридичною освітою.

«Якщо є типова проблема, яка буде вже напрацьована юристами аутсорсингу, і вони знають, що у разі виникнення булінгу - які дії? Так-так-так... І щоб не з кінця, а з початку - збираємо докази, потім друге, третє, звернення в поліцію. Алгоритм дій. А там вже людина може іти до кого завгодно, до адвоката, юриста, в громадську організацію, Центр правової допомоги, департамент освіти. І вона вже розуміє, куди їй іти. Але для того, щоб іти у той же департамент, їй потрібно написати звернення, заяву, і тут потрібен юрист, тут потрібна допомога.» – Респондентка, Хмельницький.

«Якщо брати мобільні бригади, то спеціалісти у нас зіштовхуються з питаннями насильства. І коли йде питання насильства, то найчастіше просто склад мобільної бригади – це два психологи і один фахівець з соціальної роботи або навпаки – два фахівці з соціальної роботи і один психолог. У фахівця з соціальної роботи є юридична освіта. Тому коли члени мобільних бригад зіштовхуються з темою насильства, їм приходилось самотужки вивчати, наприклад, як писати заяву в поліцію, тому що від правильно написаної заяви клієнтки далі продовжується розгляд цієї справи. Що там писати – цьому, наприклад, вчити. Як подати та писати заяву до суду – тому що надалі це все розглядалось, і йшли інші процеси.» – Респондентка, Київ

Організаціям, що працюють у галузі громадського здоров'я та захисту прав вразливих груп доводиться також відстоювати інтереси бенефіціарів організацій у відносинах з профільними установами та органами влади, що потребує юридичного супроводу в кожному окремому кейсі (виплати пенсій, оскарження невчасного надання ліків та подібні кейси).

«Це може бути несвоєчасне надання імуносупресивних препаратів, які людина повинна вживати щодня. Це можуть бути затримки з цими препаратами. Взагалі будь-які питання, які можуть виникати в лікарнях. Тобто неправильний огляд або благодійні внески, ненадання своєчасної медичної допомоги або надання її не в повному обсязі.» – Респондентка, Київ

«Запитання, які дуже часто виникають у наших бенефіціарів – це пенсії, призначення пенсій або їх невивплата. І останнім часом багато звертаються, якщо помирають родичі на території ОРДЛО. Люди дуже часто питають, яким чином можна оформити документи, щоб це було згідно чинного законодавства і щоб на тій території не втратити це майно. Наразі це такі два основні питання. Спадщина і пенсія, тому що Пенсійний фонд наразі і Міністерство соціальної політики взагалі майже не опікується цими питаннями.» – Респондентка, Київ

- **Потреби у правових консультаціях у вузькоспеціалізованих галузях права**

ОГС, які працюють у вузькоспеціалізованих галузях права, повідомляють, що їм важко знайти кваліфікованого юриста у відповідній галузі права, аби надати допомогу бенефіціарам організації. Специфічним випадком у рамках дослідження був кейс організації «Зоозахист»

«Зоозахист – це така річ, що поки ці тварини являються не суб'єктом права, а об'єктом, то нам дуже важко щось з цим робити. І навіть юрист, який займається тим-то і тим-то, його запрошувати по аутсорсингу навіть, поки він не почне вивчати закони про тварин, йому дуже важко зорієнтуватися, що з цим робити. Тому у нас зараз не верховенство права, а верховенство якихось знайомств.»

- **Розмитнення гуманітарних вантажів**

Специфічна проблема, про яку заявили представники благодійних фондів, полягає у розмитненні вантажів, які ці організації отримують у якості гуманітарної допомоги від іноземних країн на безоплатній основі. Як стверджують представники фондів, гуманітарний вантаж не повинен підлягати розмитненню, однак організації стикаються з вимогами сплачувати кошти за розмитнення гуманітарної допомоги. Це створює додаткове ресурсне навантаження на організації та затримки при наданні допомоги цільовим групам.

«У нас підписані договори з державними гуманітарними службами Італії та Німеччини. І вони нам готують гуманітарну допомогу, і відправляють на територію України. Це все іде безкоштовно, ніхто нічого не оплачує, товар приходить на територію України, на митницю, і ми вона починає благодійну організацію, вибачте на слові, гнути. І починає розмитнювати цей товар. Він іде по документах як безпосередня благодійна допомога. І на сьогоднішній день з цією пандемією, у нас один товар, цілий рік стоїть на митниці. Тому що там стоїть така цінова політика за розмитнення, що краще за ці кошти було за ці кошти видати людям щось. Якась держава дає безоплатну допомогу, оплачує дорогу, всі документи, кордон пропускає. Чому митниця починає цей товар розмитнювати і ми якусь цінову політику. Чому він стоїть, якщо він по вартості ноль.» – Респондентка, Тернопільська область

- **Судові позови проти громадських організацій суспільно-політичного спрямування**

Інший специфічний випадок ілюструє досвід руху «ЧЕСНО», який публікує журналістські розслідування про діяльність публічних політиків. Зокрема, «ЧЕСНО» мав досвід ведення кількох судових справ, коли фігуранти розслідувань, опублікованих рухом «ЧЕСНО» подавали до організації однотипні позови про захист честі, гідності та ділової репутації. Очевидною потребою організації у таких випадках є захист інтересів у судовому

процесі, на що організація вимушена шукати внутрішні ресурси, адже передбачити подібні витрати для врахування їх у бюджетах окремих проектів неможливо.

Окрім того, організація користується послугами медійних юристів, допомога яких потрібна для приведення висловів авторів матеріалів у відповідність до чинного законодавства, аби унеможливити або зробити безперспективними майбутні позови проти авторів.

Також «ЧЕСНО» користується послугами юридичних радників і під час здійснення моніторингової діяльності впродовж виборчого процесу, що також належить до статутної діяльності організації.

«До прикладу, були вибори на франківщині, багато різних моментів спірних і нашого регіонального аналітика запрошують давати свідчення, вони відкрили одну чи дві справи, і людина просто не хоче ходити в такі моменти без адвоката, тому ми теж надаємо адвокатську допомогу для того щоб зменшити будь-які ризики, і щоб людина впевнено себе почувала.»

- **Захист прав громадян у відносинах з правоохоронними органами**

Найбільшу потребу у правових фахівцях очевидно потребують організації, які мають правозахисний компонент. Правозахисні організації надають правову підтримку різним категоріям клієнтів, які часто перетинаються з клієнтами організацій іншого спрямування.

«Інший соціальний аспект – це відновлення документів, відновлення і постановка на облік в різних соціальних інстанціях, ті самі субсидії і отримання посвідчень, присвоєння інвалідності» - Респондент, Сумська область

Окрім того, правозахисники надають правову допомогу громадянам, права яких у кримінальному процесі порушуються. У процесі надання правової допомоги організації, де це можливо, співпрацюють з місцевими відділеннями системи безоплатної правової допомоги, з метою заощадження організаційного ресурсу.

«Перш за все, це питання, пов'язані з нашими клієнтами. І перш за все, це незаконне затримання, незаконні обшуки, незаконне утримання під вартою, не надання доступу до медичних послуг під час затримання. І це перший спектр, те, що стосується наркозалежних і відносно них системи правоохоронних органів... Є питання, по яким люди звертаються до організації, ми аналізуємо ці питання і відсотків 60 відправляємо на безкоштовну правову допомогу. Там вони цілком можуть отримати цю допомогу, не навізуючи нам проблемних питань шукати кошти по їх супроводженню. Якщо є певна зацікавленість у питанні - це відносно тортур, поліція, СІЗО, прокуратура, - ми входимо самостійно туди, це просто наш професійний обов'язок держати в тонусі правоохоронну систему Чернігівщини.» - Респондент, Чернігівська область

- **Юридичний супровід адвокаційних кампаній на локальному та національному рівнях**

Окрім реагування на певні події пост-фактум, юридичного супроводу потребують і адвокаційні рішення, зокрема на рівні громад. Учасники фокус-груп повідомляли, що юридичний супровід є важливою складовою проектів, які стосуються містобудування.

«Ми займаємося роботою зі збереження культурної спадщини. І власне кажучи, архітектура, містобудування – це одні з найбільш корумпованих сфер в Україні. І відповідно робота з пам'ятками, історія,

архітектура, монументальне мистецтво потребує в першу чергу роботи юриста. Це визначення статусу пам'ятника, це наявність чи відсутність облікової документації на пам'ятник, це історико-архітектурні опорні плани міст, сіл, селищ як невід'ємна частина генеральних планів. Це містобудівний кадастр. І у нас сам алгоритм роботи будується саме на тому, що перед тим, як ми починаємо працювати з тією чи іншою пам'яткою, це однозначно юрист аналізує всі документи наявні, всю ситуацію. Без цього просто ніяк.» -
Респондент, Полтавська область

Юридичного супроводу безумовно потребує і адвокація змін до існуючих нормативно-правових актів на етапі їх підготовки. Підготовка відповідних актів потребує спеціальних навичок роботи з документами такого типу. Зокрема, про таку потребу говорила керівниця Руху «ЧЕСНО» Віта Думанська у контексті адвокації змін до виборчого законодавства:

«Ми, коли говоримо про виборчий кодекс, є, наприклад, ЦППР, які прописують легальну рамку закону, які можуть робити порівняльні таблиці, можуть розуміти, де в яких документах воно це аукнеться, а в нас трохи інший фокус, ми бачимо, яка норма не працює, і розуміємо плюс-мінус як її треба змінювати. Тому, через те, що в нас нема такого юриста, який міг би писати порівняльні таблиці, ми його можемо формувати на рівні пропозицій, виносити ці пропозиції на робочу групу, і вони там обговорюються. Приймається, десь не приймається, десь відхиляється, десь політично це не вигідно, тому, коли іде мова про те, щоб такий формалізований юридичний цех, то це може бути ЦППР, або може бути IFES.»

Таким чином, потреби ОГС у правовій допомозі, які виникають у процесі здійснення ними статутної діяльності, є різноманітними та індивідуальними залежно від тематичного спрямування організації та специфіки окремих проектів. Умовно такі потреби можна поділити на три категорії: правові потреби при реагуванні ad hoc у відносинах з бенефіціарами організацій, правові потреби при реагуванні ad hoc у відносинах з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, потреби у правовому супроводі адвокаційних кампаній.

2. Шляхи вирішення питань/проблем правового характеру, з якими стикаються ОГС, та проблеми з доступністю правової допомоги

2.1 Шляхи вирішення питань/проблем правового характеру

- Найчастіше ОГС шукають фахівців – правознавців чи адвокатів через особисті знайомства та поради від партнерів чи людей, яким довіряють, а також з якими вони чи їх знайомі мали досвід співпраці. Набагато рідше юристів відбирають шляхом проведення конкурсів. Такий спосіб більше притаманний організаціям, чия діяльність передбачає правову підтримку цільових груп. Залежно від можливості/вимоги наймати юристів на конкурсній основі в межах проектів, різні способи рекрутингу надавачів правової допомоги можуть зустрічатися в роботі однієї організації.

«У нас був проект з економічної підтримки людей, які постраждали від конфлікту, і в нас там була задіяна юристка, на яку ми оголошували конкурс, і обирали серед тих людей, які подалися на цю посаду. Вони були задіяні упродовж усього проекту і вони надавали юридичну консультацію усім нашим бенефіціарам. І минулого року ми також організували інший проект. Це Мережа агентів соціального підприємництва, в рамках якого було проведено серію тренінгів. І також була тематика і юридичні питання, до якої ми залучали вже юристку, з якою ми дуже давно вже знайомі або по рекомендаціям наших партнерів, друзів, яким ми довіряємо. І вона надавала юридичні консультації нашим бенефіціарам.» - Респондентка, Донецька область

Одна з учасниць пригадала як юриста, залученого під конкретний проект, навантажували додатковими завданнями, важливими власне для ОГС:

«У нас був досвід в організації, коли працював юрист проектно, був залучений під час проекту. І звичайно, що він виконував свою безпосередню роботу. Це супровід роботи організації, супровід клієнтів за їх потребами. Людина також залучалася як проектний менеджер, як тренер. Ну тобто, як сказати: ми як могли, так і експлуатували людину, її знання, як юриста, як правника. Безумовно потреба є під час роботи з клієнтами в консультаціях.» - Респондентка, Вінниця

Іноді, ОГС допомагають юристи, які спільно працювали в інших проектах чи навіть у інших організаціях. Більшість з них роблять це безкоштовно та на волонтерських засадах. У двох ФГД представниці ОГС із Кривого Рогу та Вінниці вказували на викладачів права у ВНЗ як на надавачів якісної допомоги.

«Я до этого работала в волонтерской организации, помощь участникам АТО. Там была организована тоже правовая помощь... И так как я там работала довольно долго, три года волонтером до этого, то мне, если нужна какая-то правая помощь, то мне ее тоже оказывают бесплатно. Специалистам я этим доверяю, потому что у них долгая практика у этого специалиста. Помимо того он сам профессор юридической кафедры. Он сам ее организовал. То есть он понимает, о чем он говорит. Мало того, что у него долгая своя практика, плюс он еще и преподает эти знания. И если мне нужна какая-то помощь, я к нему обращаюсь.» - Респондентка, Кривий Ріг

«У Вінниці ще є Донецький національний університет. І на базі юридичного факультету є Юридична клініка. Там допомагають безкоштовно нашій цільовій аудиторії, також місцевим жителям. Але це займає трохи більше часу, адже які там етапи? Людина звертається, у неї приймають заяву, беруть первинні

документи, які необхідні. Потім студенти вже старших курсів формулюють, до прикладу, позовні заяви, або консультацію вже таку більше детальну, прописану по законодавчим актам, куди звернутися. Прямо таку дорожню карту. Потім спеціаліст-доцент або викладач вже кваліфікований перевіряє ці всі етапи. І потім з людиною зв'язуються, і вона приходить і забирає вже якісь документи, або вже її консультують. Тобто це є така альтернатива у безкоштовній правовій допомозі. Вони роблять це безкоштовно, але в часі це займає ну десь тиждень-два.» Респондентка, Вінниця

- Проте самі представники ОГС усвідомлюють тимчасовість найму правників під проєкти, оскільки самостійно не спроможні забезпечити ресурси для його утримання.

«Ми зараз реалізуємо проєкт Європейський фонд за демократію. Ми маємо можливість тримати в штаті юриста, який отримує заробітну плату. Надалі як буде без фінансової підтримки, я не знаю, тому що, щоб людина витратила свій час і займалася системно, не так, що написала позов і забула. Кожну справу треба вести. Тому в організації це необхідність, це – все.» - Респондентка, Хмельницький

Хоча, досвід організацій у цьому сенсі відрізняється, залежно від наявності відповідного об'єму робіт для штатного юриста, та ресурсу для оплати праці.

«Ми взяли штатного юриста - він працює в ОТГ на посаді юриста. Ми його взяли як консультанта, який надає членам організації відповіді по землі, по майну, по комунальних... Ми над цим питанням також довго думали, розраховували свій власний ресурс. Зараз ми прийшли до висновку, що в деяких питаннях нам потрібен юрист. Це переселенці, це люди, які стикаються з оформленням земельного майна. Дуже багато є запитів від тимчасово переселених осіб.» - Респондент, Волинська область

Одна з респонденток також висловлювала думку, що штатний юрист необхідний організації, яка займається саме довгостроковим захистом інтересів клієнтів. У таких ситуаціях штатний юрист, який працює у організації з певними кейсами протягом тривалого часу, буде більш занурений у контекст та зможе дати більш адекватну допомогу, аніж залучений ззовні юрист. Однак попри потребу, можливість утримувати юриста в штаті залежить від наявності в організації ресурсу.

Про брак ресурсів говорили, зокрема, представники правозахисних організацій. Правозахисні організації, які працюють тривалий час, мають чіткі алгоритми дій у різних ситуаціях правового характеру, які уможливають ефективне надання допомоги клієнтам цих організацій. Водночас, вони стикаються з проблемами утримання кваліфікованого правового персоналу, у зв'язку з неможливістю запропонувати конкурентну зарплату для фахівців.

«Головне тут - фаховість, кваліфікація, відданість адвоката клієнту, яка водночас не переходить певну межу. От пошук таких адвокатів - це і є великою проблемою. Фактично ми цим постійно займаємося. Робиться це таким чином - ми запрошуємо зовсім молодих людей, які у нас працюють. Буквально ще коли вони тільки закінчують університет. Вони ще в магістратурі, але останній рік вони працюють у нас і навчаюся у магістратурі. І років за 5-6 вони виростають у нас до фахових сильних адвокатів, отримують ліцензію і працюють. Потім, оскільки в правозахисній сфері важко задовольнити потреби молодих людей в заробітку, вони завжди в інших місцях будуть заробляти більше, в бізнесі наприклад. Крім того, Харків – це не Київ...» - Респондент, Харків

- Частина учасників у різних ФГД згадували досвід залучення фахівців із державних центрів правової допомоги, зокрема, для вирішення правових проблем цільових груп ОГС

(переселенців, пенсіонери). Проте представники ОГС говорили про недостатній рівень таких фахівців.

«В основному, якщо бути чесною, це скоріше негативні відгуки, тому що не доводили справу до кінця або відмовляли людям у продовженні справи. Тобто там потрібен перелік документів, що отримати саме безоплатну правову допомогу і правовий супровід.» - Респондентка, Вінниця

- Під час однієї з фокус-груп представниця ОГС повідомила про волонтерську допомогу з боку юридичних фірм. Наприклад, учасниця із Запоріжжя позитивно відгукнулася про місцеву юркомпанію «Майстро і Беженар». У таких випадках головну роль відіграють погляди/цінності юристів та прагнення отримати досвід.

«По-перше, мені здається, це їхня громадянська позиція допомогти людям з інвалідністю, які потребують цих знань, але вони не мають розуміння, як себе захистити. По-друге, це те, що напевно найголовніше для юриста, для адвоката – це практика. Це досвід, який вони набувають, захищаючи людей і осіб з інвалідністю, і вони стикаються з тими чи іншими питаннями, якими, можливо, вони навіть не так часто зустріли б, якщо б вони просто проводили свою адвокатську діяльність.» Респондентка, Запоріжжя

- Деякі учасники дослідження зазначали, що вирішенням правових проблем займаються самостійно, оскільки мають або профільну освіту, або відповідний досвід професійної діяльності:

«Дивіться, по факту наша команда містить в собі юристів, економістів так і проектних менеджерів, що працюють за спрямуванням нашої експертизи. Тобто в нас не може бути потреби в допомозі, ми самі спеціалізуємося на цьому і самі вибудовуємо цю спеціалізацію.» - Респондент, Львів

- Деякі ОГС називали інші організації, чії юристи безкоштовно надавали поради чи допомогу в правових питаннях. Зокрема, під час ФГД згадували ГО Український форум благодійників (учасниця з Северодонецька), «Слов'янське серце» (учасниця з Донецької області), ГО «Правова ліга» (учасниця з Хмельницької області), "Право на захист", громадський холдинг "Група впливу", "Восток SOS" (учасник із Житомирської області).

Згадувалися також кейси, кола ОГС користувалися послугами юристів інших ОГС, які здійснювала проекти з правової допомоги громадським організаціям. Одним з таким проектів називали проект ЦЕДЕМ, у рамках якого надавалася цільова допомога Руху «ЧЕСНО». За таким же принципом юристи проекту ЦЕДЕМ допомагали і організації «Життя».

«Загалом в тому що юрист є партнерської організації, а не нашої є свої плюси і мінуси. Але плюсів однозначно більше. З мінусів єдине, що іноді можливо щось треба терміновіше, а доводиться зачекати... Але все-таки воно за рахунок тривалого досвіду такої співпраці... Ми в принципі на постійному телефонному зв'язку, тому це не складає таких суттєвих перешкод.» - Лілія Олефір

Респондентка з екологічної організації повідомила, що наразі у екологічних організацій є можливість забезпечити свої потреби у правовій допомозі завдяки окремому проекту Фонду «Відродження», спрямованому на посилення спроможності екологічних організацій.

Ще одним ефективним прикладом використання ресурсу однієї організації для забезпечення потреб у правовій допомозі іншої організації, представниця Руху «ЧЕСНО» називала проект видання bihus.info:

«Ще один момент який є, до прикладу, коли ми пишемо про когось з політиків, або робимо велике розслідування, ти розумієш, що там є ознаки злочину, але в нас нема часу подати, сформулювати, зробити це. Тут нам допомагали Bihus.Info, в них був проект, не згадаю як називається, де можна було замовити юриста і юристи допомагали писати ці скарги, подання до правоохоронних органів. І це прекрасно, тому що ти щось знайшов, а людина фахово може це подати.»

- Деяким ОГС вдавалося домовитися про надання таких послуг безкоштовно з боку представників органів влади.

«Ми підбирали юристів, які надають правові консультації для мешканців однієї з громад Запорізької області. То в тій громаді, з якою ми працювали у партнерстві, ми до юридичного відділу звернулися. І вони порадили юристів, які компетентні. І ми так і заключили з ними договори. Але ще чому ми так тісно співпрацювали з цією громадою? Ще тому що ми були в спільному проекті «Право спроможна громада». І вони були як представники ОМС, а ми були як представники громадського сектору, тому тут нам було тоді легше.» - Респондентка, Запоріжжя

2.2 Проблеми з доступом до правової допомоги

- Найбільшими перешкодами для отримання якісної правової допомоги учасники різних ФГД назвали **відсутність коштів для оплати праці та брак фахівців**. Як вже згадувалося вище, з браком фахівців стикаються організації, які працюють у вузьких галузях права (наприклад, зоозахист чи екологія). Окрім компетенції юриста у відповідній галузі права, важливий і досвід юристів у роботі з ОГС. Респонденти зазначали, що фахівців, які поєднують обидві ці характеристики, важко знайти на ринку. Обидві ці проблеми актуальні для невеликих ОГС у регіонах та ОГС, які не мають постійних джерел фінансування і працюють переважно на волонтерських засадах. Тому доцільною виглядає підтримка ОГС, які спеціалізуються на наданні правової допомоги для інших ОГС.
- Представники ОГС зазначали, що вони не проти віддавати на аутсорс «внутрішньоорганізаційні» правові потреби організацій. Але справи, які вимагають більш регулярної та глибокої включеності юристів, мають виконуватися проектними чи штатними юристами. Однак досвід різних організацій показує, що деякі довготривалі потреби організацій у правовій допомозі виникають незаплановано, а тому витрати на їх покриття неможливо закласти у бюджети проектів. Тому вдалою виглядає модель здійснення ОГС проектів із правової підтримки інших ОГС.
- Актуальною для ОГС є й проблема неможливості забезпечити конкуретну заробітну плату юристам, які здобувають досвід та навички у цих же ОГС, а тому з часом полишають їх.

«Ми не можемо виховати по суті свого дійсно юриста-правника, який би працював. Чого? Ми не можемо забезпечити його фінансово настільки, наскільки б він хотів. Коли ми його виховуємо, він розуміє це. Але вже в нас так три особи пішли від нас - або вони переходять у Київ, або в інші організації. Тобто

набирають практики, і ми так вже й думаємо, якщо ми будемо набирати, то будемо набирати молодих фахівців, нехай навчаються, може, хтось залишиться або буде допомагати.»

- Учасники ФГД з регіонів також описують ситуацію «замкненого кола», з якою вони стикалися при спробах отримати якісну правову допомогу. Один респондент, який мав досвід роботи з адвокатами на громадських засадах, висловлює думку про недостатню кваліфікацію таких юристів. З іншого боку, робота з приватними юристами має свої недоліки. Підсилює це «коло недоступності» правової допомоги, що власні кадри йдуть з ОГС через брак матеріальних ресурсів. Тому доречними виглядають заходи з підтримки юристів, які фокусуються на роботі з ОГС.

«Інше питання - багато місцевих правників, вони не розуміють специфіку роботи нашу. Може, це з часом станеться. Інший момент - там, де є юридичні якісь курси або адвокатські курси, ми вкладаємо свої кошти і направляємо свого особисто правника, щоб він навчався постійно. Коли людина навчається, вона розуміє, що вона здатна вже на більше, і потім ми начебто втрачаємо, а може і не втрачаємо. Може, ми так створюємо кадрову базу.»

3. Цільова група: громадські активісти, які зазнавали залякувань, погроз, фізичних нападів чи інших форм тиску.

Ключові висновки:

- Активісти, які зазнавали залякувань, погроз, фізичних нападів та інших форм тиску, стикалися з такими проблемами через суперечність їх діяльності інтересам місцевих еліт та бізнесу. З огляду на суть індивідуальних кейсів, основні потреби в правовій допомозі, з якими стикаються активісти, полягають у юридичному супроводі їх справ у судах;
- Стратегічними проблемами, які перешкоджають ефективному правовому захисту активістами своїх інтересів є системні проблеми забезпечення верховенства права в Україні: корупцію в правоохоронних органах, патронажні відносини між локальним бізнесом та правоохоронними органами, залежність діяльності правоохоронних органів від політичних акторів тощо;
- Тактичні проблеми, з якими стикаються активісти при правовому захисті своїх інтересів, можна поділити на проблеми взаємодії з адвокатами та ресурсні проблеми. На думку респондентів, адвокати, особливо ті, які працюють в одному з клієнтом регіоні, з причин ризиків для майбутньої кар'єри не завжди належним чином відстоюють інтереси клієнтів. Питання правової освіти також лишаються актуальними для активістів, адже належний рівень правової освіти дає активістам можливість не лише фахово відстоювати свої інтереси, але також і оцінювати роботу своїх юридичних радників та адвокатів, аби розуміти свої реальні потреби у додатковій правовій допомозі.
- Ефективними для покращення спроможності активістів захистити свої права та інтереси у правовій площині є й заходи неправового характеру. Зокрема, вищезгадані ресурсні проблеми здебільшого полягають у тому, що індивідуальні активісти мають обмежений ресурс для забезпечення своєї безпеки та юридичного супроводу своїх справ. Іншим чинником, який дозволяє запобігати нападам на активістів або зробити юридичний розгляд справ ad hoc ефективнішим, є медійний розголос. Проблемою є і не завжди висока обізнаність активістів про можливість правозахисних громадських організацій в Україні.
- Щодо тактичних кроків, які можуть покращити можливості громадських активістів відстоювати свої інтереси у правовій площині, важливими є [рекомендації](#) УГСПЛ щодо забезпечення заходів особистої безпеки громадських активістів і правозахисників у межах кримінальних проваджень.

Основна частина

- **Активісти, які зазнавали залякувань, погроз, фізичних нападів та інших форм тиску, стикалися з такими проблемами через суперечність їх діяльності інтересам місцевих еліт та бізнесу. Ольга Матюшина, активістка з селища Коцюбинське на Київщині,**

пов'язує спалення свого автомобіля наприкінці січня зі своєю діяльністю, яка суперечить інтересам чинного селищного голови Сергія Даніша (*справа Ольги Матюшиної також є єдиним серед учасників дослідження успішним кейсом розслідування поліцією нападу на активістів. Затриманий В. Федоренко виявився пов'язаною із С. Данішем особою*). **Ольга Феленко**, активістка з м. Рубіжне на Луганщині, пов'язує підпал свого магазину з публічним відстоюванням повернення центрального ринку міста у комунальну власність. Наразі ринок перебуває в оренді пов'язаного з місцевою владою бізнесмена, що приносить збитки бюджету міста.

Олександр Коба, активіст з Полтави, зазнав ножових поранень під час акції проти забудови у центрі міста, яка здобула назву «кривава арка». Напад на **Наталію Шibaєву та Михайла Зубкова**, мешканців с. Сороківка на Харківщині, активісти так само пов'язують з їх участю у громадянських протестах проти перевезення піску з Сороківського кар'єру до Харкова дорогами селища (перевезення в об'їзд селища збільшить вартість робіт для підприємців, що розробляють кар'єр). **Марина Хромих**, активістка з Києва, учасниця ініціативи «Хто замовив Катю Гандзюк?», не пов'язує свій випадок залякування здійснює із конкретними регіональними елітами, адже здійснює свою діяльність в Києві, а ініціатива вийшла за межі регіональної. Тим не менш, спробу залякування вважає однозначно пов'язаною з її громадською активністю.

- **З огляду на суть індивідуальних кейсів, основні потреби в правовій допомозі, з якими стикаються активісти, полягають у юридичному супроводі їх справ у судах.** Потреба у якісному юридичному супроводі виникає з огляду на те, що активісти стикаються, по-перше, із затягуванням поліцією розслідування справ нападів на активістів (кейси Наталії Шibaєвої та Ольги Феленко); по-друге, з винесенням судами необ'єктивних чи несправедливих рішень (кейси Ольги Матюшиної та Олександра Коби).

Зволікання з розслідуванням справ поліцією:

- «Скажіть, у якому стані справи по підпалу та нападу на Вас?
- Ни в каком. По поджогу закрыли. Уже 5 раз открывали, но опять закрыли. А по нападению не знаю, надо выяснять, пока тишина... Напал на меня, сломал телефон, ударил в живот, порвал шубу... Создают видимость работы, работают, расследуют, никого не допрашивают. Например, был случай, что люди мэра обзывали меня и на сессиях. Я пишу в заявлениях фамилию и имя, а мне ответ, что уголовное дело закрыто, потому что не могут установить личности. На моего мужа совершили моральное нападение, его потом в полицию забрали в предынсультном состоянии. И есть видео, где ему угрожали. Фамилии им назвали, но они не могут установить личности. Все знают эти личности, но полиция их установить не может, и опросить их не могут».

«Як нам надсилають відповіді, надають «слідство триває». Нічого, нас тільки один раз викликали на допит. Я доклала великих зусиль, щоб були проведені експертизи автівок. Знаючи компетентність поліцейських, знаючи ту політичну ситуацію, що склалась... Я знаю, ніхто нічого робити не буде.»

Судові рішення:

«Мій побратим намагався перекваліфікувати цю справу, щоби притягнути до відповідальності нападника за статтею Замах на вбивство, бо мені наносили удари в життєво важливі органи. Група осіб кричали: «Вбивай, добивай!». Тобто вони мали на меті вбити мене. Але суд сказав, що це не може бути замах на вбивство, бо ці люди не були знайомі. Тобто, якщо нападники не знайомі-значить це не замах на вбивство.»

«У моєму випадку організатор підпаду, Федоренко, був спійманий. І в суді пом'якишили його запобіжний захід, його відправили на... всього на всього на нічний арешт.»

- **Причиною виникнення такої ситуації активісти називають системні проблеми забезпечення верховенства права в Україні. Зокрема, корупцію в правоохоронних органах, патронажні відносини між локальним бізнесом та правоохоронними органами, залежність роботи правоохоронних органів від особистих інтересів їх очільників.**

З цієї причини питання захисту активістами своїх інтересів виходить за рамки правової площини, а успішність захисту інтересів залежить від наявності ресурсів (матеріальних, людських, часових, медійних) у учасників процесу. Найяскравіше це виявляється у кейсі активістів з Харківщини Наталії Шибасової та Михайла Зубкова, які вважають чинник політичних інтересів ключовим до вирішення проблеми кар'єру біля селища та розслідування нападу на них.

«Только Киев и только какие-то серьезные политические люди могут помочь в решение данного вопроса. На месте ничего не решится. Собственники карьера связаны, по всей видимости с Арсеном Борисовичем Аваковым. Также Якименко, глава подкомитета Верховной Рады по экологическому мониторингу. И он был учредителем карьера. А отец Якименко владеет достаточно крупными горнодобывающими предприятиями по Украине. Также отец второго человека, Настенка, также месторождения разрабатывает. И их отцов активно связывают с Аваковым. Это коррупционная насквозь схема от Верховной Рады до местных советов.»

Те ж стосується і кейсу активістки Ольги Феленко, яка вважає безперспективним правовий захист своїх інтересів з огляду на корумпованість судів першої та апеляційної інстанцій у регіоні. Унеможливує правовий захист її інтересів, на думку активістки, **неможливість** відкриття касаційного провадження (з огляду на суму спору), яке б могло вирішити проблему корупційних зв'язків регіональних судів з місцевими елітами.

- **Тактичні проблеми, з якими стикаються активісти при правовому захисті своїх інтересів, можна поділити на проблеми взаємодії з адвокатами та ресурсні проблеми.**

Як і споживачі послуг з правової допомоги з числа організацій громадянського суспільства, активісти найчастіше звертаються за послугами з правової допомоги до юристів/адвокатів, з якими вони особисто знайомі, або за порадою знайомих.

Активісти дають різні оцінки співпраці з адвокатами. Одна з респонденток повідомила, що захищає свої інтереси у суді сама, не користуючись послугами адвоката. Обґрунтуванням такого рішення є те, що, по-перше, респондентка, хоч і не має профільної освіти, з огляду на свій досвід роботи селищною головою Коцюбинського має достатньо навичок роботи з нормативно-правовими актами та комунікації з правоохоронними органами. По-друге, респондентка відзначає, що адвокати, особливо які працюють в одному регіоні, з причин ризиків для майбутньої кар'єри не завжди належним чином відстоюють інтереси клієнтів.

«Варто розуміти, що всі адвокати обмежені. Якщо суд направить скаргу на адвоката, він може бути позбавлений ліцензії. Мій карт-бланш в тому, що в мене немає адвокатської ліцензії, і коли судді кажуть, що я дозволяю собі неповагу до суду, то я просто кажу, щоб мені виписали за це штраф. Був, випадок, коли підсудного завели до суду через центральний вхід, а потім, щоб не привертати увагу, вивели через технічний вхід, яким, згідно протоколу мали право користуватись тільки судді. Я звернула на це увагу, і мені сказали, що я висловлюю неповагу до суду. Я спитала, а що буде, якщо я продовжу це робити-мені сказали-будуть вжити заходи адміністративного характеру. Я сказала, що нехай мене оштрафують. У підсумку-мене й не оштрафували.»

Окрім того, досвід роботи з адвокатами не завжди задовольняє клієнтів.

«Мы нанимали адвоката, которому отдали 800 долларов за один суд по апелляции. Он написал апелляцию на двух страничках А4, ни разу не пришел на суд, а деньги взял. Сейчас я думаю, что, возможно, его Ландик перекупил. Вы же понимаете, нанять адвоката еще не показатель, что тебе повезет. Потом мы пытались точно консультироваться с адвокатами, но мы уже столько в этом всем варимся (у меня же муж юрист, у него есть образование), что когда сами начали заниматься, то тогда что-то начало получаться.»

- **Питання правової освіти є актуальними для активістів, адже належний рівень правової освіти дає активістам можливість не лише фахово відстоювати свої інтереси, але також і оцінювати роботу своїх юридичних радників та адвокатів.** Відсутність відповідної освіти не дає людині можливості оцінювати рівень правової допомоги, який їй надають, а отже з'ясувати, чи потрібна їй/йому додаткова правова допомога.

«Є кадр, де один з нападників тримає мене за плечі, щоб я б не зміг вирватись, а інший нападник дивиться в очі тому нападнику, тобто вони разом це роблять, і він з-за спини тримаючи мене за плечі наносить удари в спину. І.. суддя сказав, що на відео чітко не видно, чи є в другого нападника ніж, в того, який тримає мене за плечі. І певно, через це вони не діяли групою осіб. Чи це прокурор недопрацював, чи наші адвокати. Я не знаю. Але в мене є думка, що цей процес можна підсилити... Як підсилити?- я не знаю. Я не адвокат і в мене немає досвіду в таких речах. Я не знаю, як це робиться, буду запитувати людей по ходу справи.»

- Ресурсні проблеми полягають у тому, що індивідуальні активісти мають обмежений ресурс для забезпечення своєї безпеки та юридичного супроводу своїх справ. Більш того, кейс однієї з респонденток показує, як місцеві еліти використовують зв'язки з судовою гілкою влади для позбавлення активістів матеріальних ресурсів для ведення своєї діяльності та для забезпечення своєї безпеки та юридичного супроводу справ.

«Ну напевно я б хотів мати ще кращого адвоката, бо ця справа є принциповою, але в мене немає на це зараз ресурсу, і я не знаю, як це зробити зараз.»

«Очень сложно отдать такие деньги. Уже приходится занимать.... Ситуация плачевная. На сегодняшний день все замолчали, притихли, а я ударилась в бизнес, потому что нужно работать и отдавать долги Ландику. На сегодняшний день я выплатила ему 8 тыс. долларов за эти суды, за то, что я подняла голову. Их задача – разорить людей. Таким образом, я заплатила 8 тыс. долларов и осталась со спаленным фасадом»

Окрім того, усвідомлення системних проблем в роботі правоохоронних органів дає активістам підстави взагалі не починати юридичний процес відстоювання своїх інтересів з огляду на потенційні втрати ресурсів без очікуваного результату, а також з огляду на ризики для безпеки персональних даних.

«Тут навіть не очевидно, чи будуть якісь переваги з того, що ти напишеш заяву, що тобі сірники в замок позапихали. Що вони це можуть використовувати — використовувати це в якості легалізації прослушки наших телефонів, тому що вони десь це проведуть: “Дивіться, цій людині погрожують, от сірники в замок запихали, а давайте ми будемо прослуховувати телефон цієї людини, бо треба знати, може хто буде дзвонити...”. Тобто це цілком імовірні речі, і особа, чий телефон будуть таким чином прослуховувати, ніколи про це не знатиме»

- Серед чинників, які дозволяють запобігати нападам на активістів, респонденти називали медійний розголос. Медійний розголос збільшує негативні наслідки для нападників, а збільшення ціни нападу стає стримувальним чинником. Окрім того, обізнаність якомога ширшого кола громадян про кейс нападу на активіста дозволяє мобілізувати більше ресурсу для відстоювання його/її прав та інтересів, а також шкодить публічному іміджу локальних правоохоронних органів та політичних еліт.

«Висвітлення є єдиним способом досягти успіху в справі. Бо ви ж бачите, що зараз робить поліція- вона захищає своє медіасередовище. Поліція часто «звертається» до активістів з проханням не розказувати про щось. Або в особистому спілкуванні погрожує. І ті, хто мають певний доступ спілкування з ними, ті використовують вкладки інкогніто, для того, щоби убезпечити себе від нападу. Розголошення інформації про неправомірні дії або бездіяльність поліції об’єктивно впливає на соціологію, знижуючи рейтинг довіри до поліції. Треба робити цю соціологію, її висвітлювати. І тоді люди будуть більше непокоїтись, щодо того, як діє поліція, чи отримують вони захист. І добре, щоб ГО займались соціологію, а краще декілька-тоді ризику мінімальні. І треба робити цю соціологію на місцевому рівні-бо місцеві та регіональні керівники поліції дуже печуться за свої показники, за свою популярність.»

Однак розголос працює не завжди і не всі респонденти відзначають, що у перебігу їх справ відбулися зрушення після того, як історії нападів на них стали медійно відомими.

«Не знаю наскільки це має вплив, не знаю, що б було, якби медіа взагалі не дивились на цю ситуацію. Можливо б їх взагалі виправдали. Можливо медіа й щось дали, але цього точно замало.»

«З точки зору ходу розслідування не змінилося нічого. Але, я вважаю для нас розголос це позитивне явище. Тому що публічність це один з небагатьох факторів, який хоча б трошки підвищив нашу безпеку. По-друге, власники цього «ХАРКІВНЕРУДПРОМу» вони не бажать, щоб їх прізвиська згадувалися у цих репортажах і взагалі згадувалися. А оці сюжети так и інакше не сприяють ходу розслідувань, але вони привертають увагу до цього «ХАРКІВНЕРУДПРОМу».

- Ще однією проблемою є не завжди висока обізнаність активістів про можливості **правозахисних громадських організацій в Україні**. Респонденти зазначали, що представники правозахисних організацій зверталися до них першими. Локальні активісти не завжди є зацікавленими у суспільно-політичному житті країни, а активізуються, реагуючи ad hoc на проблеми, з якими стикається їх громада. Тому очікувано такі активісти не завжди є обізнаними про діяльність правозахисних організацій, а отже правозахисникам доводиться самим йти до клієнта, що лишає простір для кейсів без належного реагування
- Щодо тактичних кроків, які можуть покращити можливості громадських активістів відстоювати свої інтереси у правовій площині, важливими є [рекомендації](#) УГСПЛ щодо

забезпечення заходів особистої безпеки громадських активістів і правозахисників у межах кримінальних проваджень.

4. Цільова група: надавачі послуг з правової допомоги для ОГС (незалежні юристи та адвокати, а також юристи, що працюють в ОГС).

Ключові висновки:

- Сутність більшості запитів щодо правової допомоги для організацій громадянського суспільства, полягає у коректному юридичному оформленні засад функціонування організації – супровід реєстраційних дій та складення статутів. Необхідність юридичного супроводу обґрунтовують не надмірною складністю чи зарегульованістю цього процесу, а просто необхідністю певних професійних навичок, якими володіють юристи.
- Юристи, які є штатними співробітниками ОГС чи на постійній основі консультують ОГС, відзначають також, що однією з найпоширеніших сфер діяльності ОГС, де вони потребують правової допомоги, є відносини з донорами, регулювання фінансових та трудових відносин всередині організацій, супровід аудитів, юридичний супровід надання ОГС платних послуг із дотриманням статусу неприбутковості. Важливим для організацій є юридична коректність процесу збору коштів для благодійної допомоги.
- Серед поширених потреб ОГС у правовій допомозі, які пов'язані зі здійсненням цими ОГС статутної діяльності на користь бенефіціарів, юристи часто називають допомогу із оформленням звернень до органів влади. Поширеними є запити на навчальні активності для бенефіціарів ОГС
- На сьогодні існують декілька великих онлайн-платформ, за допомогою яких ОГС можуть отримати фахову правову допомогу та потрібні юридичні консультації. Прикладами таких провайдерів правової допомоги є простір [Pro Volo](#), [Мережа правового розвитку](#), [Мережа хабів громадянського суспільства](#). [Онлайн-платформа](#) Українського форуму благодійників також доступна для правових консультацій онлайн. З окремих питань допомоги вразливим групам надавати допомогу можуть профільні ОГС, які мають мережі регіональних відділень по всій країні. Наприклад, «[Україна без торгур](#)», «[Група впливу](#)», «[Українська Гельсінська спілка з прав людини](#)»

4.1 Зміст основних запитів ОГС на правову допомогу: юридичний супровід реєстрації організацій

- Усі респонденти зазначають, що сутність більшості запитів щодо правової допомоги для організацій громадянського суспільства, полягає у коректному юридичному оформленні засад функціонування організації – супровід реєстраційних дій та складення статутів.

«І з мого досвіду, найчастіше все-таки звертаються з питань, які я не зовсім відносив би саме до адвокатської допомоги в чистому вигляді. Адже питання реєстрації громадської організації, питання розробки т установчих документів, договорів, які необхідні для діяльності тієї чи іншої організації».

«Найпопулярніші – це, звичайно, організація, самоорганізації ініціативної групи. Тобто з самого початку, як організуватися, як створити ініціативну групу, як нам себе ідентифікувати, як нам

зареєструватися. Наступний етап буде – це реєстраційні дії. Це найпопулярніші питання, які виникають».

«Порядок реєстрації, легалізації громадського об'єднання, громадської ініціативи, яка хоче стати громадським об'єднанням. Це роз'яснення стосовно того чи треба статус юридичної особи чи не потрібний. Які документи потрібно заповнити, куди їх подати, де знаходиться реєстратор, де знайти зразок статуту, протоколів установчих зборів, про всі строки. Це питання, пов'язані з реєстрацією, що виникають щодо вибору мети, форми діяльності. Це таке найбільш поширені, з яким звертаються.

- На етапі реєстрації організацій громадянського суспільства юристи часто говорять про юридичний супровід ОГС на різних етапах цього процесу. При цьому необхідність юридичного супроводу обґрунтовують не надмірною складністю чи зарегульованістю цього процесу, а просто необхідністю певних професійних навичок роботи з реєстраційними та установчими документами, якими володіють юристи.

«Ми з жодними складнощами реєстрації не стикалися. Навпаки, був такий позитивний приклад, коли ми направили документи електронними послугами, і навіть був дзвінок з Міністерство юстиції – «будь ласка, підправте, от там у вас у статуті є маленьке питання, зверніть на нього увагу». Так, дійсно там була технічна помилка. От наприклад, ми брали участь у створенні громадської спілки об'єднання людей з інвалідністю, коли 8 громадських організацій об'єдналися, і ми супроводжували їх від початку реєстрації до кінця, тобто від моменту проведення перших зборів, де обговорювалася необхідність такої спілки, до установчих зборів, до реєстрації через Мін'юст, до отримання всіх установчих документів, до проведення першого засідання, до обрання правління... Юридичний супровід потрібен. Люди, які створюють громадські організації, вони більш активні, більш соціалізовані. Вони більше скеровані на прості речі у спілкуванні з людьми, вони можуть зайти в будь-яку групу людей, знайти спільну мову, долучитися до неї. Але коли стосується, коли треба написати чотири слова заяви, тут починаються серйозні проблеми».

«От буває так: захотіли створити організацію. Оскільки цим в більшій мірі не юристи займаються, то люди вибрали якийсь перший типовий статут, змінили тільки назву організації, внесли реквізити і одразу йдуть з цим до реєстратора. Навіть буває таке, що не вичитують помилки. І колись студенти консультувалися, така була ситуація, коли цей статут був просто перекладений механізовано з російської мови на українську з кучею помилок і так далі. І звичайно, що реєстратор відмовляє в такій реєстрації. І потім уже починають шукати юриста або якусь іншу громадську організацію, яка може допомогти пройти оцей шлях реєстрації. В більшій мірі, коли люди беруться, їм здається, що, ой, це так просто».

«Допомагаємо відпрацювати протоколи, як проводяться загальні збори, як проводяться протоколи, що таке реєстр учасників. Для того щоб потім не було хоча б юридичних казусів. Наприклад, питаєш громадську організацію – скільки у вас членів організації. Кажуть – 1000. «О, добре, скільки ж це у вас протоколів про прийняття членів у цю організацію». – «Яких протоколів?», – «Чекайте, у вас же написано у статуті, що прийом членів організації здійснюється відповідно до протоколу», – «Яких протоколів, про що ви говорите? Ми знаємо, що у нас Вася, Петро, Микола...». Так тисяча чи не тисяча?»

- Тим не менш, досвід юристів з різних регіонів відрізняється. Деякі респонденти вважають, що порядок реєстрації громадських організацій в Україні є недостатньо деталізованим, що створює простір для бюрократичних перепон чи суб'єктивного підходу реєстраторів при реєстрації статутів організацій громадянського суспільства. Іншим шляхом спрощення процесу реєстрації організацій респонденти зазначають цифровізацію цього процесу.

«У мене як людини, яка реєструє постійно статuti, виникають якісь такі проблеми... Наприклад, кома в зайвій клітиночці. Чи слово «мета» не треба писати, а одразу мету описувати. Чи словосполучення "голова правління" у формі: реєстратор може сказати, що не треба слово "правління", а просто "голова"... Буває, що стикаємося з не обґрунтованими, нічим не

регламентованими зауваженнями реєстраторів. І я розумію, що якщо я не відповім на це зауваження, вони можуть дати відмову. А тоді мені доведеться їх оскаржувати через суд і цей процес затягнеться. Тому, як правило (і це не тільки у мене така проблема, у моїх колег також), на ці відмови доводиться реагувати шляхом усунення цих нібито недоліків»

«Чи можливо це вирішити? У нас є Закон України "Про громадські об'єднання". Є [постанова](#) Кабінету міністрів про порядок реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Але немає окремого порядку реєстрації громадської організації. Є тільки [роз'яснення](#). Можливо, потрібна якась інструкція для цих реєстраторів для того, щоб вона для всіх була зрозуміла. Я просто думаю, що тут якраз той випадок, що деталізація цього процесу сприятиме тому, що людина зможе прочитати і буде хоча б на щось опиратися».

«Якби була процедура електронної реєстрації... Ми ж йдемо до цифрової держави. Ми вже маємо і електронні підписи. Ми вже можемо зайти на сайт Пенсійного фонду, подивитися скільки ми отримали, скільки ми заплатили податків і тому подібне. А от громадський сектор у цій сфері чомусь не в цифровому форматі. Як на мене, один із моментів, який можна було б покращити – це дійсно спростити процес таким чином, щоб не йти конкретно до реєстратора, подавати купу паперу, протоколів надрукованих. Можна було б в електронному форматі подавати, ну як мінімум».

Зміст основних запитів ОГС на правову допомогу: створення статутів ОГС

- Створення статуту організацій громадянського суспільства належить до кола тем, щодо яких юристи найчастіше отримують запит від ОГС. Знову ж, юристи вважають, що організаціям потрібна допомога юристів у цьому процесі не через надмірну складність цієї процедури, а радше через потребу у певних професійних навичках роботи з реєстраційними та установчими документами, якими володіють юристи. При цьому зміни статутів організацій лишаються регулярним запитом з огляду на регулярне оновлення законодавства, органічну зміну пріоритетів у роботі самої організації, що потрібно відображати у статутах, тощо.

«Зараз на слуху що? Дуже просто створити ФОП. Зайшов, наприклад, у Дію, зареєструвався і завтра ти вже є ФОПом. Там треба фактично два документи – паспорт і код. І ти вже ФОП. І дехто так думає, що і для створення громадської організації також потрібно бажання і паспорт. А коли вже починаються займатися, тоді розуміють уже, що тут потрібно ще статут має бути, рішення загальних зборів, протокол має бути написаний. А потім з'ясовується, що треба і до нотаріуса звернутися, і в податкову звернутися. Тобто дуже часто не прораховують оці всі кроки, які потрібно зробити»

«Ще один момент — це банальна зміна законодавства. Тобто раз на три-п'ять років у нас частково або повністю міняється законодавство, і відповідно треба приводити статuti у відповідність. Або організація може змінити місце адреси, або директор змінився, або назву можуть змінити, або засновники можуть змінитися. Тобто це такі випадки, які трапляються з усіма і постійно. І відповідно, коли виникає така потреба, організації звертаються і шукають спеціаліста, який їм це може зробити»

«... Ця організація займалася дітьми з особливими потребами. Їй необхідно було вносити відповідні зміни до статуту: вони хотіли розширити види діяльності, потім змінювалися класифікатори, також необхідно було вносити відповідні зміни у зв'язку зі змінами законодавства, заодно організація вирішила взагалі змінити свою внутрішню структуру. Якраз це були такі справи на потоці, дуже багато хто звертався саме з подібних питань».

- Респонденти зазначають, що сутність роботи зі статутами полягає у визначенні мети та видів діяльності в кожному індивідуальному випадку, несуперечність видів діяльності до законодавства України, назв та складу керівних органів організацій тощо. При цьому деякі респонденти зазначають, що чинне законодавство щодо громадських об'єднань не є надто зарегульованим і лишає для організацій достатньо свободи для адаптування статутів до своєї діяльності.

«З чим бувають проблеми? Коли люди пишуть у завданнях громадської організації, наприклад, ті, які тільки можуть здійснювати органи державної влади. От у нас була проблемна така організація. Вони зареєструвалися як громадська організація із захисту прав людей, що живуть з ВІЛ, і вони прийшли до нас з відмовою від реєстратора. Кажуть, що не можуть зареєструвати статут. Не може громадська організація брати на себе функції органів виконавчої влади, поліції, так само і тд. Найчастіше виникають питання саме з тим, щоб визначити повноваження, права або напрямки діяльності у статуті»

«Ще бувають питання щодо назви. Тому що не всі знають, що не можна, щоб повторювалася назва, яка є в реєстрі. Буває таке, що кажуть: "Я хочу назвати громадську організацію "Надія", а таких вже є три зареєстрованих з різними додатками, і доводиться тоді пояснювати і змінювати»

«Однозначно під кожен організацію має бути чітко прописана мета. Мета, яку ставить собі організація, що вона хоче реалізовувати. Тому що під цю мету вона тоді зможе і планувати якісь свої заходи. Зрозуміло, оскільки організація є неприбутковою і членські внески організацію далеко не заведуть, організація довго не проіснує. Організації потрібно буде писати різного роду проектні заявки, грантові заявки і так далі, і тому подібне. І для того, щоб їх писати, в статуті має бути чітко передбачена мета або ж напрямок, куди вони хочуть рухатися. І ті завдання і види діяльності, які планує здійснювати ця організація. А для організації статут – це свого роду їхній паспорт, це базовий документ, який говорить про їхнє існування, про їхні ознаки і характеристики».

«У нас дуже хороший закон громадських об'єднань — він нічого практично не регулює... І, наприклад, мені це влаштовує, тому що можливо пропрацювати авторські статуту».

Зміст основних запитів ОГС на правову допомогу: консультації з укладення договорів, відносини з донорами та звітність, трудові відносини в організації

- Юристи, які є штатними співробітниками ОГС чи на постійній основі консультують ОГС, відзначають також, що однією з найпоширеніших сфер діяльності ОГС, де вони потребують правової допомоги, є відносини з донорами, регулювання фінансових та трудових відносин всередині організацій, супровід аудитів, юридичний супровід надання ОГС платних послуг із дотриманням статусу неприбутковості. Важливим для організацій є юридична коректність процесу збору коштів для благодійної допомоги.

«Напрямок, в яких допомога для ОГС потрібна і на моєму досвіді я стикався, то я розділив би на проектну діяльність і співпрацю з донорами, коли ми говоримо про погодження якихось умов договорів, про постійно виникаючі питання звітності, в тому числі юридичні. Ми говоримо тут про напрямок фінансово-бухгалтерський, умовно кажучи. Це постійні щоквартальні,

щомісячні, щорічні звітності, де не тільки робота бухгалтера є, а й робота юриста, який це все моніторить».

«Переглядала я, наприклад, угоди з донорами. Це теж такий популярний варіант, коли приходить громадська організація, яка каже: ми не маємо власного юриста, ми вам будемо щиро вдячні, якщо ви перечитаєте наші донорські документи, бо ми офіційно з донором підписуємо угоду, нам треба розуміти межі нашої відповідальності. І тоді ти фактично сідаєш і людям розказуєш їхні ризики, їхню відповідальність, межі цієї відповідальності і обсяги, які є».

«Звертаються з елементарним інколи. Їдуть у відрядження і просять допомогти створити наказ».

«Плюс це напрямок, якщо ми говоримо про громадські організації, які займаються наданням послуг клієнтам, населенню, то ми говоримо про певні питання щодо надання благодійної допомоги. Яким чином це може надавати громадська організація, чи не буде це роботою благодійного фонду і чи не стане це підставою для виключення з реєстру неприбуткових організацій - отакі питання».

«Це питання, що стосуються працевлаштування працівників громадської організації в тому числі керівника. Чи потрібно укласти з ним трудовий договір чи не потрібно? Як оформлювати членів організації? Тобто друга група питань – це трудові правовідносини. Третя група питань – це питання пов'язані з благодійною допомогою, порядок оподаткування цільової благодійної допомоги, порядок публічного збору пожертв. Юристи наші також консультують. Це питання часто виникає, бо є побоювання щодо того, чи не буде перевірок податкових, чи не буде потім кримінальної справи за шахрайство. Також це питання, пов'язані з наданням платних послуг, оскільки є побоювання щодо того, що організацію може бути позбавлено статусу неприбутковості. Дуже багато цих питань: як в статуті краще прописати послуги, якими можуть займатися громадські організації безпосередньо, як цей механізм запустити».

- Юристи відзначають, що комунікують від імені ОГС із податковою також у випадку зміни установчих документів.

«При зміні статуту знову потрібно звертатися до податкової щодо повторного включення до реєстру неприбуткових організацій, оскільки зміна статуту може містити в собі зміну відповідно статутної мети діяльності, що може вплинути на систему оподаткування. Ми просто змінювали назву організації, і разом із цим ми просто вносили технічні правки до статуту. Але податковій потрібно бачити, що новий статут не впливає на систему оподаткування».

- З огляду на різний профіль діяльності у різних організацій виникають різні відносини з юристами щодо консультування щодо цивільних та господарських питань. Деякі організації мають штатних юристів, для яких ця діяльність є головною сферою їх відповідальності, однак незалежні юристи стверджують, що штатні юристи є радше винятком для ОГС, оскільки переважно ОГС не мають достатнього обсягу роботи та ресурсів, аби утримувати штатного юриста. А тому у разі потреб у правовій допомозі ОГС залучають юристів до своєї роботи на проектній основі.

«Наразі я очолюю юридичний відділ "Демократичної сокири". Спеціалізуюся я переважно по сфері цивільного права, тобто це пов'язано із застосування норм Цивільного кодексу, це і договірне право, і питання стосовно майнового права. Найчастіше якраз таки з договорами

доводиться працювати, тому що це і договори із контрагентами, це і ми замовляємо різного роду банери для проведення громадських акцій. А стосовно характеру послуг, наприклад, у нас на балансі організації є мікроавтобус. Щодо поставки деталей для нього, то там був випадок, коли потрібно було просто проаналізувати договір. Це знову ж таки була вимога контрагента, тому що контрагент був юридичною особою».

«Утримувати юриста в штаті — це коштує грошей. Дуже мало організацій можуть тримати юриста в штаті, бо, по-перше, треба платити зарплату; по-друге, йому треба давати роботу. А основна маса організацій, через те, що нема штатних юристів, залучають юристів, коли в них є конкретне замовлення і конкретна потреба. Тобто їм легше разово оплатити, ніж платити в штаті постійно зарплату».

- Цивільні та господарські питання виникають у ОГС вже не через саму їх правову природу як організацій, а безпосередньо під час здійснення ними статутної діяльності на користь бенефіціарів діяльності цих організацій.

«У нас багато активістів у громадських організаціях, коли почалася перша хвиля коронавірусу, хотіли шити маски і медичні костюми. Зверталися за консультацією, як можна пройти сертифікацію. Для громадської організації – це майже не реально. Запитували, як передати ті костюми в лікарню. Ми їм порадили, що акт прийому-передачі хоча б скласти, щоб у них був звіт, що вони всі ці кошти, всі ці матеріали не витратили для підприємницької діяльності. Для учасників АТО, буває, дуже багато збирають допомоги, але ми їм пояснюємо порядок, що потрібно звітувати».

- Актуальною проблемою є й відносини ОГС з місцевими органами влади щодо прав оренди комунального майна

«З прийняттям закону України про оренду комунального і державного майна постало питання щодо забезпечення приміщеннями громадських організацій, які раніше утримувалися в більшості своїй за рахунок органів місцевого самоврядування. Прийняття цього закону в минулому році в листопаді місяці призвело до того, що зараз вони всі фактично повинні залишити ці приміщення. Або самостійно оплачувати їх. Ми з'ясували, що навіть орган місцевого самоврядування до сьогодні не спромігся прийняти нормативний акт, який би регулював відносини і давав би зрозуміти, які громадські організації можуть користуватися на пільгових умовах цими приміщеннями, а які не можуть».

Зміст основних запитів ОГС на правову допомогу: допомога для здійснення статутної діяльності на користь бенефіціарів організацій

- Серед поширених потреб ОГС у правовій допомозі, які пов'язані зі здійсненням цими ОГС статутної діяльності на користь бенефіціарів, юристи часто називають допомогу із оформленням звернень до органів влади.

«Друге питання – це, звичайно, доступ до публічної інформації. Громадська організація може підготувати запит на публічну інформацію з того питання, яке її безпосередньо цікавить. Буквально вчора відбулась сесія об'єднаної громади, на якій було виділено 50 тисяч гривень для осіб з інвалідністю. Ми теж там допомагали. Просто консультували, як підготувати цю заяву, тому що рівень правової освіти населення, на жаль... Помилки при підготовці заяв чи звернень допускають всі, а ці помилки є підставою для відмови при прийнятті цієї заяви».

«Наступна група питань, з якими звертаються, це питання юридичні і не зовсім. Чи можна фіксувати на відео те, що людина бачить під час участі в якихось комісіях, в консультаціях? Як правильно звернутися в орган державної влади, як отримати відповідь на звернення тощо».

- ОГС, що спеціалізуються на захисті вразливих груп, потребують тематичних консультацій із певних аспектів захисту прав відповідних груп.

«Більшість питань стосуються роз'яснень соціальних прав громадян. Коли, наприклад, вносяться зміни до мінімальної заробітної платні, відразу постають питання в соціальних виплатах на утримання дітей, на допомогу особам з інвалідністю. Зараз з'явився новий напрямок нашої діяльності – це колекторська діяльність, це коли колектори безперервно телефонують. А розуміючи, що в громадські організації об'єднуються саме уразливі групи населення, які часто не можуть за себе постояти, не розуміють прав...»

«Важливе питання – це захист персональних даних. Звідки громадським організаціям брати інформацію про людей, наприклад, з інвалідністю, які потребують допомоги? Ну от громадська організація, ми захищаємо права осіб з інвалідністю. А де їх знайти? І вони намагалися звертатися до Департаменту соціального захисту: надайте нам списки, телефони, адреси, щоб ми могли цих людей знайти, надати їм допомогу. Це категорично неприпустимо. Це вже є розголошенням і розповсюдженням персональних даних людей. Тому от зараз ми з громадськими організаціями відпрацьовували саму методику – яким чином, яку інформацію можна збирати про людину, яким чином отримується персональна згода на обробку тих персональних даних».

Яким чином ОГС, які є отримувачами послуг з правової допомоги, дізнаються про юристів-надавачів допомоги

- Юристи-надавачі правової допомоги зазначають, що ОГС, яким вони надавали допомогу, дізнавалися про них здебільшого через особисті мережі комунікації (за рекомендацією інших ОГС, які вже зверталися за допомогою до цих же надавачів).

«Вони дізнаються про нас, я думаю, через рекомендації своїх знайомих. Це, як кажуть, сарафанне радіо».

«Клієнти про нас дізнаються по рекомендаціях. Юридичний бізнес часто так працює, тут загальні принципи реклами і маркетингу слабо працюють».

«Дуже велика кількість клієнтів приходить саме завдяки рекомендаціям. Інколи ти запитуєш і ти розумієш, що тебе рекомендує та людина, яку ти безпосередньо не знаєш. Але через другого, третього ти знаходиш якихось твоїх колишніх клієнтів по бізнесу, які говорять: от вам треба звернутися до цього адвоката, вона практикує, вона вам чимось допоможе.»

- Окрім того, важливу роль відіграє медійна активність юристів та сторінки в соціальних мережах. На рівні регіонів є навіть приклади партнерства між організаціями, що надають правову допомогу іншим ОГС, та органів місцевої влади та поліції.

«Десь відсотків 70-80 через інтернет, через медіа. Я ще публікуюся в одному з видань, там є така колонка – задати питання адвокату. Люди, яким подобаються ці питання, потім вони знаходять мене в інтернеті, телефонують. Ось таким чином до мене звертаються. Також звертаються по суспільним питанням. Тобто інтернет, ЗМІ, сарафанне радіо. Щоправда, сарафанне радіо вже не так, воно більше підходить для маленьких селищ, тобто для регіону. Там "сарафан" працює. А тут все-таки більше інтернет».

«Міська рада до нас направляє клієнтів, бо ми знаходимося у приміщенні в безоплатному користуванні від міської ради. Вони до нас прямо з приймальні направляють. Партнери наші - це місцевий Центр безоплатної правової допомоги. Якщо під їхню категорію не підпадає, то вони направляють до нас. Якщо у людини дохід трохи більший, ніж вони собі дозволяють. Представник уповноваженого у Верховній Раді, поліція - всі наші соціальні партнери. Вони до нас направляють, бо знають, до кого можна. Оце такі основні джерела. І ще я дуже часто виступаю по телебаченню, на місцевих каналах. Їх дуже люблять у селах, наше місцеве радіо слухають. І іноді буває таке, що приходять і кажуть, що бачили юриста по телевізору і прийшли проконсультуватися».

- Важливими також є і мережі юристів, які спеціалізуються на правовій допомозі для ОГС.

«Через сайт Мережі правового розвитку. Є онлайн чат, є пошта, на пошту приходять питання. І також на сайті Мережі ми друкуємо різного роду публікації, роз'яснення законодавства, історії успіху і тд. А знизу завжди пишуться контакти юристів, які надавали консультації. Є мапа організацій, які входять у спілку мережі. І не одноразово мені телефонували із інших регіонів, і казали - от, на сайті Мережі ми побачили якусь там публікацію, або ми взагалі побачили, що до вас можна зателефонувати, і телефонували, консультувалися».

4.2 Галузеві об'єднання юристів, які спеціалізуються на наданні правової допомоги для ОГС.

- Однією з найбільших платформ, яка об'єднує надавачів правової допомоги для ОГС (але не лише такого типу допомоги) є платформа [Pro Bono](#), яка декларує посилення правової спроможності ОГС однією зі своїх цілей. Частиною простору Pro Bono є сервіс ПростоПрав, який дозволяє здійснювати приватні запити до юристів відповідної галузевої спрямованості, які [розміщують](#) публічні профілі з описом своєї професійної діяльності на веб-сторінці сервісу.

«У 2017 році Національна асоціація адвокатів України запустила так званий спільний проект з Міжнародним фондом "Відродження". Це був проект Pro Bono. Він був зафіксований для адвокатів, які мали таку мотивацію і мали таку необхідність надавати громадським організаціям підтримку у вигляді Pro Bono послуг. Тобто це були послуги консультаційного характеру, які стосувалися в основному реєстрації громадських об'єднань і громадських організацій, які стосувалися неурядових організацій, за якими могли звернутися через сайт відповідно певна установа, організація, громадське об'єднання, ініціативна група і отримати поточну консультацію, яка була для них важлива на той певний період, в який вони працювали. І це був мій початок, саме починаючи з Pro Bono, я була єдиним адвокатом в місті і в Рівненській області в цілому, яка офіційно задокументувала і поставила в своєму профайлі адвоката, що я надаю консультаційні послуги Pro Bono.»

- [«Мережа правового розвитку»](#) - мережа юридичних організацій, що мають розгалужене представництво у різних регіонах України, та ставлять за мету розвивають територіальні громади через надання безоплатної правової допомоги. Ще одним загальнонаціональним об'єднанням, яке надає правову допомогу для ОГС респонденти назвали [«Мережу хабів громадянського суспільства»](#).

«Мережа правового розвитку має напрямки посилення правової спроможності громад, експертно-правова підтримка, і займається в основному наданням безоплатної правової допомоги і розвитком програм безоплатної правової допомоги. Цільова категорія їхня - це громадяни віддалених громад, вразливі верстви населення. А громадська спілка "Мережа хабів"»

займається перш за все розвитком організації громадянського суспільства, друге - розвиток різних навчальних, ну це і є громадянське суспільство. І якщо Мережа правового розвитку - це суто юридичні організації. То Мережа хабів - там є десь п'ять юридичних організацій, вони надають юридичні послуги громадським організаціям, всі інші надають більше послуги з організаційного розвитку громадським організаціям. Там є, хто займається культурою, освітніми проектами, правозахисною діяльністю, екологією. Але спільне для всіх одне - у всіх стратегіях, у напрямках діяльності є підтримка ОГС».

- Ще одним джерелом правової допомоги для ОГС, журналістів та активістів, респонденти називали проект Bihus.info «[Свої люди](#)»
- Окрім того, важливим онлайн-інструментом для правових консультацій для ОГС є [онлайн-платформа](#), створена Українським фондом благодійників.
- Серед мереж організацій, які надають правову допомогу як іншим ОГС, так і безпосередньо окремим групам населення, респонденти називали організації «[Україна без тортур](#)», громадський холдинг «[Група впливу](#)», «[Українську гельсінську спілку](#)».